

"ערק וטשא נפשיה בבית הכסא"

ו. ראשי תיבות וקצורים

אם היום אחרי המצאת מכונת דפוס המסדרת ומדפסת אלפי גליונות בשעה מועטת עדיין נתפסים אנו לראשי תיבות שלא אחת הם לנו כחידות סתומות שאין אנחנו יודעים את פתרון, הנה לא יפלא אשר אלו המעתיקים לפנים בחרו לעצמם את השימוש בראשי תיבות, ואם לפעמים טעה אחד המעתיקים נשאר השבוש גם במהדורות המאוחרות בהיות מלאכת ההעתקה יגיעה ומשעממת, עד כי היו למשל בכינוי "ספרא בצירא" (ראה ע"ז ט, ב).

ידוע כי הרבה סוגיות בתלמוד בבלי ובפרט בירושלמי נתקצרו ע"י אשגרת הענין, עד כי אין מבין לפתור חידותיהם, והמבארים שבאו אחריהם התחבטו בביאורים ולא תמיד בהצלחה. לפעמים הגיהו בפנים שונים, ובכך כמעט שחסמו הדרך למצוא הנוסחה המקורית ...

וספרא בצירא לא בז גם לקטנות, לא רק שהשמיט סוגיות ועיניו שלמים שהוכפלו, כי אם השתמש בכל הזדמנות לקצר, ולכן הרבה להשתמש בנוטריקון, לכתוב תיבה עם קוים למעלה במקום התיבה כולה. מהעתקה להעתקה נתרבו השבושים ע"י מחיקת הקוים, וכמה וכמה טעיות השתרבבו ע"י ראשי תיבות שלא נפתרו כהוגן ...

וראה תענית כג, ב: חנן הנחבא בר ברתיא דחוני המעגל הוה, כי הוה מצטריך עלמא למטרא הוה משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה וכו', ואמאי קרי ליה "חנן הנחבא" מפני שהיה מחביא עצמו בבית הכסא, והנה זה מפליא מאד אם בענותנותו החביא עצמו איך לא מצא מקום מחבוא מתאים יותר מבית הכסא מקום שאסור שם גם הרהור בדברי תורה, והרי אמרו שתלמיד חכם אסור לו לעמוד במקום הטנופת לפי שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה (ברכות כד, ב) הרי שאפילו שעה קלה אסור, מכ"ש להתחבאות שם זמן מרובה, ואמנם בפירוש המיוחס לרש"י שם כותב דלא גרסינן "בבית הכסא", ומאן דגרס כלומר מתחבא בבגדיו כשהיה נכנס כו', וראה מהרש"א שם שזהו פירוש דחוק ואינו שייך כאן, ובכן מפליא לחשוב כי כאשר הרגיש שבאו אליו רבנן הוה מיטמר ומחביא עצמו בבית הכסא לבטל עצמו מדברי תורה, כן מפליאה עובדא המובאת בקדושין פ"א רע"ב שם יסופר: פלימו קטל גברא ערק וטשא נפשיה בבית הכסא, וברש"י נחבא בבית הכסא חוץ לעיר, והנה זה מוזר מאד שיחביא עצמו מפני שוטרי המלכות או מפני גואלי הדם זמן מרובה בבית הכסא.

אמנם הנה מוצאים אנחנו מקום מחבוא מתאים, בשבת לג, ב: אזל הוא (רשב"י) ובריה טשו בי מדרשא, ובחולין צ"ב, א: אמר אביי: רוביהו – של צדיקים נסתרים – משתכחי בבי כנישתא דתותי אפטא, והיה נוח להתחבאות שם יען שבתאי כנסיות שלהם היו רחוקים קצת מן העיר, ראה תוס' ברכות ב', ע"א ד"ה מברך שתים לפניו כו' ולא קא חשיב: וראו עינינו דההיא ברכה תקנו רבנן כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת שלהם שהיו עומדים בשדה כו', ושם ו' רע"א ד"ה המתפלל ולא המתין את חבריו כו' פירש רבינו תם דזה היה בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה וכו', וראה רבינו יונה שם בשם רבינו חננאל, וכן בשבת כ"ד, ב רש"י ד"ה משום סכנה: שלא היו בתי כנסיות שלהן בישוב, בקידושין כ"ט, ב ד"ה בי רבנן: בית המדרש רחוק מן הישוב היה, ושם עג, ב: בי כנישתא דסמיכא למתא, ובסוטה מ"ט, רע"ב ד"ה בית הועד: מפני שחוץ לעיר היו בתי מדרשות שלהם, וראה בבבא מציעא כ"ד, א: בתי מדרשות דידן דיתבו בהו כנענים, ובמהרש"א יומא ל"ה, ב ד"ה חציו היה נותן לשומר ביהכנ"ס, ובפירוש בעל ס' חרדים לירושלמי ברכות פ"א רה"א משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בלילי שבת כו' שבכל ימי השבוע לא היה דרכן להתפלל בבהכנ"ס לפי שהיו ביהכנ"ס שלהן בשדה כו', ברור איפוא שחנן בר בריה דחוני המעגל החביא עצמו בבית הכנסת כזה, וכן פלימו טשא נפשיה בבית הכנסת, אלא שהר"ת "ביה"כ" נתפענח שלא כהוגן ...

ולפעמים התפשרו המעתיקים במקום צרופים השגורים "בתי כנסיות ובתי מדרשות" או "בתי כסאות ובתי מרחצאות" עיילו חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא כמו בירושלמי פסחים פ"ד ה"ד: מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יוה"כ פ' כו' תניא אפילו בתי כנסיות ובתי מרחצאות כו', ובבבלי עבודה זרה ל"ח סע"א מניח ישראל בשר על גבי גחלים ובא נכרי ומהפך בו עד שיבא ישראל מבית הכנסת או מבית המדרש ואינו חושש, שופתת אשה קדירה ע"ג כירה ובאה נכרית ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבית הכנסת ואינה חוששת.